مسئولیت مدنی سرپرستان در قبال افعال زیان‌بار صغیر و مجنون؛ تحلیل حقوقی ماده 7 قانون مسئولیت مدنی با رویکرد تطبیقی و کاربردی

مقدمه: ضرورت جبران خسارت ناشی از افعال محجورین در نظام حقوقی

مسئولیت مدنی ناشی از افعال زیان‌بار محجورین — شامل صغیر (کودک و نوجوان) و مجنون (بیمار روانی فاقد تمیز) — از مباحث بنیادین و حساس در حقوق خصوصی و به‌ویژه حقوق مدنی است. با توجه به تضعیف نظارت خانواده، افزایش استقلال کودکان و نوجوانان در محیط‌های عمومی، گسترش استفاده از وسایل نقلیه شخصی (مانند دوچرخه و اسکیت) و افزایش بیماری‌های روانی، اهمیت این موضوع به‌طور چشمگیری افزایش یافته است.

عدالت، انصاف و مصلحت عمومی اقتضا می‌کند که هیچ زیانی بدون جبران نماند. از این رو، قانونگذار ایران در ماده 7 قانون مسئولیت مدنی مصوب 1339، چارچوبی حقوقی برای جبران خسارت ناشی از افعال زیان‌آور صغیر و مجنون ایجاد کرده است. این ماده، با الهام از نظام‌های حقوقی فرانسه و سوئیس، مسئولیت سرپرستان محجور را در صورت تقصیر در نگهداری یا مواظبت، به‌عنوان یک مسئولیت ناشی از فعل غیر، پذیرفته است.

در این مقاله، به‌صورت تخصصی و با رویکردی تطبیقی، ماده 7 قانون مسئولیت مدنی مورد بررسی قرار می‌گیرد. شرایط مسئولیت سرپرستان، تفاوت آن با حقوق فرانسه و سوئیس، نمونه‌های عملی، نکات حقوقی کلیدی و پرسش‌های متداول در این حوزه تحلیل خواهد شد.

مسئولیت مدنی سرپرستان: مبنای قانونی و شرایط واجب‌الاجرا

ماده 7 قانون مسئولیت مدنی: متن، تفسیر و کاربرد

ماده 7 قانون مسئولیت مدنی جمهوری اسلامی ایران به شرح زیر است:

> «کسی که نگاهداری یا مواظبت مجنون یا صغیر قانوناً یا بر حسب قرارداد به عهده او می‌باشد، در صورت تقصیر در نگاهداری یا مواظبت، مسئول جبران خسارت وارده از ناحیه مجنون یا صغیر می‌باشد و در صورتی که استطاعت جبران تمام یا قسمتی از زیان وارده را نداشته باشد، از مال مجنون یا صغیر زیان جبران خواهد شد و در هر صورت جبران زیان باید به نحوی صورت گیرد که موجب عسرت و تنگدستی جبران‌کننده زیان نباشد.»

این ماده، اساساً دو مفهوم حقوقی را تعریف می‌کند:

مسئولیت سرپرست در صورت تقصیر در نگهداری یا مواظبت (مسئولیت اولیه).
جبران خسارت از مال محجور در صورت عدم توانایی سرپرست (مسئولیت ثانویه).

این مسئولیت، نوعی **مسئولیت ناشی از فعل غیر** است که هدف آن دوگانه است:

حمایت از زیان‌دیده: اغلب محجورین فاقد دارایی کافی برای جبران خسارت هستند، بنابراین بدون مسئول کردن سرپرست، زیان بدون عوض می‌ماند.
تقویت نظارت سرپرستان: با ایجاد مسئولیت مالی، سرپرستان به انجام دقیق وظایف نگهداری و مواظبت ترغیب می‌شوند.

شرایط مسئولیت سرپرست بر اساس ماده 7 قانون مسئولیت مدنی

برای وقوع مسئولیت سرپرست، سه شرط اساسی باید محقق شود:

1. تعهد به نگاهداری یا مواظبت محجور

عبارت «کسی که نگاهداری یا مواظبت مجنون یا صغیر قانوناً یا بر حسب قرارداد به عهده او می‌باشد»، محدوده گسترده‌ای از افراد را شامل می‌شود. با این حال، بین دو واژه «نگاهداری» و «مواظبت» تمایز وجود دارد:

نگاهداری: مفهومی حقوقی و خاص است که عمدتاً معادل **حضانت** است و شامل تأمین نیازهای اساسی (خوراک، پوشاک، سکونت، آموزش) می‌شود. این وظیفه در ابتدا بر عهده پدر و مادر است (مواد 1168 تا 1179 قانون مدنی و مواد 12 تا 14 قانون حمایت از خانواده).
مواظبت: مفهومی عمومی‌تر و نزدیک به معنای لغوی «مراقبت» است و شامل نظارت بر رفتار محجور در زمان‌های خاص می‌شود.

افراد مشمول ماده 7 شامل:

پدر و مادر دارای حضانت

مطالب حقوقی بیشتر در: https://irlawyers.ir/ --- الکترونیک، کامپیوتر، بورس و غیره در: https://229-415.ir/

وصی و قیم
مدیر مدرسه و معلمان (در زمان حضور دانش‌آموز)
پرستاران (بر اساس قرارداد)
کاسبان و صنعتگران (در مورد کارآموزان کودک)
هر شخص دیگری که به موجب قانون، عرف، عادت یا قرارداد مسئولیت نگهداری یا مواظبت محجور را برعهده دارد

نکته مهم: ماده 7 فقط به **شخص طبیعی** اشاره دارد. بنابراین، در صورتی که کارمند یک شخص حقوقی (مثل مدرسه یا بیمارستان) مرتکب تقصیر شود، مسئولیت او بر اساس **ماده 12 قانون مسئولیت مدنی** به شخص حقوقی (کارفرما) تسری می‌یابد:

«اگر کسی برای دیگری کار کند، و در انجام کار مرتکب تقصیر یا تعدی شود، کارفرما نیز مسئول جبران خسارت است.»

2. وجود محجور تحت حضانت یا مواظبت

این شرط یعنی محجور (کودک یا مجنون) در زمان وقوع خسارت، تحت نظارت یا حضانت سرپرست بوده باشد. در غیر این صورت، مسئولیت ماده 7 قابل اعمال نیست.

نکته کلیدی: آیا این مسئولیت فقط به صغیر غیرممیز تعلق می‌گیرد؟

برخی فقها معتقدند که ماده 7 فقط شامل صغیر غیرممیز و مجنون می‌شود، اما دیدگاه غالب (و صحیح‌تر) این است که **اصطلاح "صغیر" در ماده 7 مطلق است** و شامل **صغیر ممیز** نیز می‌شود. این یک **قاعده تخصصی** است که بر ماده 1216 قانون مدنی تقدم دارد:

ماده 1216 قانون مدنی: «صغیر ممیز مسئول افعال خود است.»

اما ماده 7 قانون مسئولیت مدنی، در صورت **تقصیر سرپرست**، مسئولیت را به او تحمیل می‌کند، حتی اگر صغیر ممیز باشد. این رویکرد، با نظام‌های فرانسه و سوئیس همسو است.

3. تقصیر در نگاهداری یا مواظبت

این شرط، از مهم‌ترین شرایط مسئولیت است. **زیان‌دیده موظف به اثبات تقصیر سرپرست است**. تقصیر می‌تواند شامل:

سهل‌انگاری در نظارت (مثلاً اجازه دادن به کودک برای بازی با ابزار تیز)
عدم آموزش کافی در مورد رفتارهای خطرناک
نادیده گرفتن رفتارهای پرخطر قبلی کودک یا بیمار روانی

مثال: اگر کودکی با دوچرخه به عابری برخورد کند و ثابت شود که والدین به‌طور مکرر از بازی او در خیابان منع کرده‌اند، اما در لحظه وقوع حادثه در منزل نبوده‌اند، ممکن است تقصیر اثبات نشود. اما اگر والدین به‌طور مداوم اجازه بازی در خیابان را داده باشند، تقصیر آشکار است.

نکته: تقصیر محجور شرط نیست. چون محجور فاقد تمیز و اراده آگاه است، نمی‌توان تقصیر را به او نسبت داد. اما عمل او باید **نامشروع** باشد (مثلاً شکستن شیشه، آسیب رساندن به دیگری). اگر عمل او مشروعاً باشد (مثلاً دفاع از خود)، زیان قابل جبران نیست.

حقوق تطبیقی: مقایسه با نظام‌های فرانسه و سوئیس

1. حقوق سوئیس (ماده 333 قانون مدنی)

«رئیس خانواده مسئول خساراتی است که توسط صغار، مجانین یا اشخاص ضعیف‌العقل تحت ولایت او وارد شود، مگر اینکه ثابت کند که به‌طور معمول و متناسب با شرایط مراقبت کرده است.»

ویژگی‌های کلیدی:

مطالب حقوقی بیشتر در: https://irlawyers.ir/ --- الکترونیک، کامپیوتر، بورس و غیره در: https://229-415.ir/

فرض تقصیر: تقصیر رئیس خانواده مفروض است و زیان‌دیده نیازی به اثبات آن ندارد.
اثبات برعکس: سرپرست باید اثبات کند که مراقبت کافی داشته است.
رویه قضایی: مسئولیت به مدیران مدارس، بیمارستان‌ها و مراکز تفریحی گسترش یافته است.

2. حقوق فرانسه (ماده 1384 قانون مدنی)

«پدر و مادر به‌عنوان دارندگان ولایت، به‌صورت تضامنی مسئول خسارات ناشی از فرزندان صغیری هستند که با آنان سکونت دارند.»

ویژگی‌های کلیدی:

فرض تقصیر پدر و مادر
اشتراک مسکن شرط است
مسئولیت تضامنی
قانون به‌طور صریح مسئولیت معلمان و افزارمندان را نیز پیش‌بینی می‌کند.

مقایسه با حقوق ایران

فرض تقصیر	☐ خیر (زیان‌دیده باید اثبات کند)	☐ بله	☐ بله
نیاز به اثبات تقصیر سرپرست	☐ بله	☐ نیاز نیست	☐ نیاز نیست
محدوده اشخاص مسئول	گسترده (سرپرست قانونی یا قراردادی)	فقط پدر و مادر	فقط رئیس خانواده (اما با گسترش قضایی)
مسئولیت در قبال مجنون	☐ بله	☐ خیر (مطابق قواعد عمومی)	☐ بله
مسئولیت تضامنی	☐ خیر (نسبی)	☐ بله	☐ خیر

نمونه‌های عملی و راه‌حل‌های حقوقی

پرونده 1: کودک 10 ساله با دوچرخه به عابر برخورد می‌کند

شرح پرونده: کودکی 10 ساله در خیابان محله با دوچرخه بازی می‌کند و به عابری برخورد می‌کند. عابر مصدوم می‌شود و هزینه‌های درمانی دارد. والدین کودک در منزل حضور داشته‌اند اما او را تحت نظارت نداشته‌اند.

تحلیل حقوقی:

کودک محجور (غیرممیز) است.
والدین به‌عنوان سرپرست دارای وظیفه مواظبت بوده‌اند.
عدم نظارت در محیط خطرناک (خیابان) نشانه تقصیر است.
طبق ماده 7، والدین مسئول جبران خسارت هستند.

راه‌حل: دادگاه والدین را به پرداخت خسارت محکوم می‌کند. در صورت عدم توانایی، از مال کودک (مثلاً هدیه یا ارث) استفاده می‌شود.

پرونده 2: دانش‌آموز در مدرسه به همکلاسی آسیب می‌رساند

شرح پرونده: دانش‌آموزی 13 ساله در حیاط مدرسه به همکلاسی خود آسیب می‌رساند. معلم در کلاس بوده و از وقوع حادثه اطلاع نداشته است.

تحلیل حقوقی:

معلم و مدیر مدرسه به‌عنوان سرپرست قانونی در زمان حضور دانش‌آموز مسئولیت مواظبت دارند.
عدم نظارت بر حیاط در زمان تفریح ممکن است نشانه تقصیر باشد.
طبق ماده 12 قانون مسئولیت مدنی، مدرسه (شخص حقوقی) نیز مسئول است.

راه‌حل: دادگاه مدرسه و معلم را به جبران خسارت محکوم می‌کند.

پرونده 3: بیمار روانی در بیمارستان به پرستار آسیب می‌رساند

شرح پرونده: بیمار مجنونی در بیمارستان روانپزشکی در حین دستخوش نوبت عصبانیت، به پرستار آسیب می‌رساند. پرستار ادعا می‌کند که بیمار قبلاً رفتارهای خطرناک داشته اما اقدامات کافی انجام نشده است.

تحلیل حقوقی:

پرستار و بیمارستان به‌عنوان سرپرست قانونی مسئولیت مواظبت دارند.
اگر اقدامات لازم (مثلاً نظارت بیشتر، استفاده از دارو) انجام نشده باشد، تقصیر وجود دارد.
طبق ماده 7 و 12، بیمارستان مسئول جبران خسارت است.

نکات حقوقی کلیدی

مسئولیت سرپرست **مبنی بر تقصیر** است، نه مسئولیت عینی.
فرض تقصیر در حقوق ایران پذیرفته نشده است.
صغیر ممیز نیز مشمول ماده 7 است، اگر سرپرست در مواظبت مقصر باشد.
مسئولیت تضامنی در ایران وجود ندارد؛ مسئولیت بر اساس نسبت تقصیر تعیین می‌شود.
رجوع سرپرست به محجور مجاز نیست، چون خسارت ناشی از تقصیر خود سرپرست است.
در صورت **تقصیر مشترک** چند سرپرست (مثلاً پدر و مادر)، مسئولیت به نسبت تعیین می‌شود.
جبران خسارت از مال محجور فقط در صورت عدم توانایی سرپرست و به شرط عدم ایجاد عسرت انجام می‌شود.

پرسش‌های متداول و پاسخ‌های حقوقی

آیا والدین می‌توانند با اثبات عدم تقصیر، از مسئولیت معاف شوند؟
بله. اگر والدین ثابت کنند که به‌طور معمول و منطقی از فرزند خود مراقبت کرده‌اند (مثلاً آموزش داده‌اند، محدودیت اعمال کرده‌اند)، مسئولیت آنها ساقط می‌شود.

اگر کودک در مدرسه آسیب ببیند، آیا والدین می‌توانند از مدرسه خسارت بگیرند؟

در این حالت، مسئولیت مدرسه بر اساس **ماده 12 قانون مسئولیت مدنی** و **ماده 7** (در صورت تقصیر در مواظبت) بررسی می‌شود. اگر مدرسه در نظارت کوتاهی کرده باشد، مسئول است.

آیا مسئولیت سرپرست در قبال مجنون نیز وجود دارد؟
بله. ماده 7 به‌طور صریح شامل مجنون می‌شود. در حقوق ایران، مسئولیت سرپرست مجنون مشابه مسئولیت در قبال صغیر است.

اگر دو کودک با هم درگیر شوند، چگونه خسارت محاسبه می‌شود؟
دادگاه نسبت تقصیر هر دو کودک و سرپرستانشان را بررسی می‌کند و خسارت را به نسبت تقصیر توزیع می‌کند.

آیا مسئولیت سرپرست در قبال کارآموز کودک وجود دارد؟
بله. کاسب یا صنعتگری که کودک را به کار می‌گیرد، به‌عنوان سرپرست قراردادی مسئولیت مواظبت دارد و در صورت تقصیر، مسئول جبران خسارت است.

در پایان، توصیه می‌شود در موارد پیچیده حقوقی، به‌ویژه زمانی که مسئولیت مالی سنگینی ممکن است به‌دنبال داشته باشد، از **وکلای متخصص حقوق مدنی و خانواده** مشورت گرفته شود. برای دریافت مشاوره تخصصی و رایگان از وکلای مجرب، می‌توانید از طریق لینک زیر درخواست خود را ثبت کنید:

دریافت مشاوره حقوقی تخصصی